

Ochrona własności intelektualnej

*Prawo autorskie – sposoby wykorzystania
utworów w ramach dozwolonego użytku*

dr inż. Robert Stachniewicz

DOZWOLONY UŻYTEK (licencja ustawowa)

Dozwolony użytek wykraczający poza zakres osobisty jest w polskim prawie unormowany w formie dość szczegółowej listy określającej, kiedy i jak jest dopuszczalny, przy czym w niektórych sytuacjach jest on uwarunkowany przynajmniej próbami otrzymania zgody od właściciela praw autorskich lub może wiązać się z roszczeniami finansowymi z jego strony.

Dozwolony użytek utworu można podzielić na dwie grupy:

- dozwolony użytek osobisty,
- dozwolony użytek publiczny.

Podział ten wynika z charakteru wykonywanych czynności podczas korzystania z utworu (pól eksploatacji).

DOZWOLONY UŻYTEK OSOBISTY

Zakres podmiotowy (osobowy) prywatnego użytku obejmuje **krąg osób pozostających w związku osobistym**, w szczególności pokrewieństwa, powinowactwa lub stosunku towarzyskiego (art.23. ust.2. ustawy).

(Oznacza to na przykład, że można swoim krewnym i znajomym pożyczać, bądź wykonywać kopie książek, filmów i albumów muzycznych. Nie jest to jednak dozwolone w przypadku programów komputerowych bądź gier – można tylko legalnemu użytkownikowi poprawiać błędy programu, obserwować jego działanie,)

Umożliwia on korzystanie z dzieła w celach dydaktycznych naukowych, rozrywkowych, kolekcjonerskich ale bez motywów komercji.

Nie zgodna z prawem będzie wymiana np. w ramach "klubu miłośników muzyki", jeśli nie wszyscy członkowie się znają i utrzymują ze sobą stały kontakt. Możliwe jest jednak podarowanie, bądź odsprzedaż również obcym osobom zakupionych wcześniej egzemplarzy utworów.

W ramach dozwolonego użytku osobistego użytkownik może zwielokrotnić i rozpowszechnić utwór w kręgu osób pozostających w trwałym związku osobistym, poprzez:

- **jednorazową reprodukcję** (*fonograficznie lub wideograficznie*) **bez udostępniania im nośnika materialnego**,

→ wyświetlanie telewizyjne, wykonanie radiowe, udostępnienie w sieci, wystawienie (uroczystości szkolne, weselne, spotkania towarzyskie,).

- **skopiowanie dzieła trwale reprodukowanego** (*oparte na legalnie udostępnionym nośniku materialnym, np.: płyty, książki, czasopisma, dyskietki, taśmy*)

→ kopiowanie związane jest z opłatami licencyjnymi wliczonymi w cenę sprzętu do reprodukcji oraz nośników lub 3% wpływów z działalności firmy zajmującej się gospodarczo reprodukcją.

DOZWOLONY UŻYTEK PUBLICZNY

Dozwolony użytek publiczny związany jest korzystaniem z utworu bez zgody twórcy ze względu na istotne potrzeby kulturalno-oświatowe społeczeństwa.

Dla użytku publicznego **wolno korzystać bez zgody twórcy dzieła, nieodpłatnie** (z wyjątkami) z utworów w celach:

- **informacyjnych** → *radio, TV, ew. internet;*

(wcześniej rozpowszechnione materiały o charakterze aktualności lub przeglądu wydarzeń (sprawozdania z wydarzeń, aktualne artykuły na tematy polityczne, mowy wygłoszone publicznie itp.), jednak jest to w przypadku większości tego rodzaju materiałów obarczone możliwością roszczeń ze strony odpowiednich organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi)

- **oświatowych i naukowych** → *popularyzacja twórczości, szerzenie wiedzy i kultury, rozwój nauki;*

(daje to możliwość np. zrobienia kserokopii jednego rozdziału książki i rozdania ich uczniom w klasie; biblioteki, archiwa i szkoły mogą rozpowszechniać wcześniej nabyte utwory poprzez ich udostępnianie i pożyczanie w ramach swoich zadań statutowych oraz odtworzać pojedyncze egzemplarze utworów niedostępnych w handlu - celem uzupełnienia swoich zbiorów; użytek dla osób niepełnosprawnych)

- **nadawań utworów** → *reemisja kablowa;*

(rozpowszechniać ogólnie dostępne w eterze programy telewizyjne i radiowe systemami anten centralnych i sieci kablowych, pod warunkiem, że sygnał jest dostarczany do maksimum 50 gospodarstw domowych)

- **zakresu wykonania** → *tylko ceremonie religijne, imprezy szkolne i akademickie, oficjalne uroczystości państwowe;*

- **wystaw plastycznych, zniszczenia oryginału dzieła, rozpowszechniania,**

(rozpowszechnianie utworów wystawionych na stałe na ogólnie dostępnych drogach, ulicach, placach lub w ogrodach, pod warunkiem, że nie będą one stosowane do tego samego celu;

mogą być sporządzone → pocztówki, albumy, wykorzystanie w emisji tv, wystawy fotografii, obrazy malarskie, dekoracje domowe, itp.

W encyklopediach i atlasach publikować utwory plastyczne i fotograficzne, "o ile nawiązanie porozumienia z twórcą celem uzyskania jego zezwolenia napotyka trudne do przewyciężenia przeszkody", przy czym twórca ma prawo w każdej chwili zażądać wynagrodzenia za użycie jego utworu)

- **państwowych** → *bezpieczeństwo państwa, postępowania administracyjnego, sądowego, prawnego;*

- **gospodarczych** → *procesy technologiczne, swobodne korzystanie z egzemplarzy poch. z publicznej sprzedaży i wystaw → reklama i promocja tych dzieł, prezentacja i naprawa sprzętu, odbudowa lub remont podobnego obiektu budowlanego.*

(okresowo lub incydentalnie korzystać z utworów nie mających samodzielnego znaczenia gospodarczego, a potrzebnego do przeprowadzenia procesu technologicznego, jeśli utwór ten jest przekazywany drogą teleinformatyczną oraz jest stosowany zgodnie z przeznaczeniem - chodzi tu głównie o wszelkiego rodzaju instrukcje obsługi i wiedzę typu know-how)

Dla dozwolonego użytku **wolno korzystać bez zgody twórcy utworu i nieodpłatnie** (z pewnymi wyjątkami) :

- z pojedynczych egzemplarzy utworu rozpowszechnionego, tzn. takiego, który za zezwoleniem twórcy został udostępniony publicznie
(wyjątki: utwór architektoniczny i architektoniczno-urbanistyczny w zakresie budowania, programy komputerowe - programów nie wolno wypożyczać czy odstępować nawet znajomym, chyba że licencja jego użycia na to wyraźnie zezwala, elektroniczne bazy danych, prywatne kopiowanie - art. 23.ust.1. ustawy).
- przytaczać w utworach stanowiących samoistną całość urywki rozpowszechnionych utworów lub drobne utwory w całości, lecz trzeba podać autora i dzieło (tzw. prawo cytatu).
(Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 29.12.1971r. wypowiedział zaakceptowany w doktrynie pogląd, że "wymaganiu wyraźnego wymienienia źródła, z którego pochodzi fragment cudzego dzieła nie czyni zadość wymienienie tego dzieła w zestawieniu literatury bez jakiegokolwiek wyjaśnienia ani zasady, ani stopnia wykorzystania tego dzieła,,
(OSN1972 nr 7 - 8 poz.133).

Zwyczajowo wymaga się, by bądź bezpośrednio przy cytowanym fragmencie, bądź w przypisach podać:

- nazwisko autora,
- tytuł publikacji,
- stronę, na której znajduje się zapożyczony materiał,
- nazwę wydawnictwa oraz rok wydania,
- ewentualnie, przy wykorzystaniu materiałów prasowych, tytuł periodyku, nr i datę egzemplarza, w którym wydrukowany został zapożyczony materiał.

Prawo **bezpłatnego przytaczania urywków (cytatu)** rozpowszechnionych legalnie utworów lub drobnych utworów w całości, przysługuje w zakresie uzasadnionym:

- **wyjaśnieniem lub analizą krytyczną** (*jeśli na przykładzie fragmentu jakiegoś utworu wyrażamy własną opinię*),
- **prawami gatunku** (*np.: tworząc karykaturę cudzego utworu wykorzystujemy jej elementy, jednak uzasadnione jest specyficzną formą karykatury*),

nauczaniem/ dydaktyką (np. fragmentów występujących w podręcznikach albo czasopismach popularnonaukowych - art. 29. ust.1. ustawy)

(twórca ma prawo do wynagrodzenia w przypadku, gdy rozpowszechnia się drobne utwory lub fragmenty większych utworów w podręcznikach, wypisach i antologiach w celu naukowym i dydaktycznym - art. 29 ust.2. i ust.21 ustawy)

W Polsce fotografie korzystają z nieograniczonej ochrony prawem autorskim dopiero od roku 1994. Wcześniej, na podstawie ustawy o prawie autorskim z roku 1926 i art. 2 ust.1 ustawy o prawie autorskim z roku 1952 korzystały tylko fotografie posiadające "wyraźnie zastrzeżenie prawa autorskiego".

Można publikować w encyklopediach i atlasach utwory plastyczne i fotograficzne bez zgody twórcy, o ile nawiązanie porozumienia z twórcą celem uzyskania jego zezwolenia napotyka trudne do przezwyciężenia przeszkody. Nie zwalnia to jednak wydawcy atlasu lub encyklopedii od zapłacenia twórcy wynagrodzenia, twórca może jednak odstąpić od prawa do wynagrodzenia. (art. 33 pkt 3. ustawy)